

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

щодо впровадження в загальноосвітніх школах-інтернатах
програми виховної роботи з підлітками
з питань протидії торгівлі людьми

**«Особиста гідність.
Безпека життя. Громадянська
позиція»**

УДК 37.035:343.431](477)(072)
ББК 74.200.51(4Укр)я7+67.9(4Укр)408я7
М54

Матеріал підготовлено в рамках проекту «Попередження торгівлі людьми шляхом розвитку соціальної роботи та мобілізації громад», що впроваджувався Представництвом Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні у партнерстві з Українським фондом «Благополуччя дітей» та Західноукраїнським ресурсним центром за фінансової підтримки Швейцарської Конфедерації.

Автори:

Ж. В. Петрочко, доктор педагогічних наук; **А. В. Калініна**; **А. М. Шеламкова**.

Наук. кер. та ред.: *І. Д. Звереві, Ж. В. Петрочко, Р. Х. Вайноли*

Рецензенти: *І. В. Ченбай, доцент; О. О. Єжова, доктор пед. наук, професор*

Науково-педагогічна консультація:

А. Д. Середницька, начальник відділу позашкільної освіти, виховної роботи та захисту прав дитини Міністерства освіти і науки України;

Н. О. Березіна, головний спеціаліст відділу позашкільної освіти, виховної роботи та захисту прав дитини Міністерства освіти і науки України.

Схвалено Науково-методичною комісією з проблем виховання дітей та учнівської молоді Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки в Україні (протокол №3 від 14.10.2014)

Методичні рекомендації щодо впровадження в загальноосвітніх школах-інтернатах програми виховної роботи з підлітками з питань протидії торгівлі людьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» / авт.-упоряд. А. В. Калініна, Ж. В. Петрочко, А. М. Шеламкова ; за заг. ред. І. Д. Звереві, Ж. В. Петрочко, Р. Х. Вайноли. – К. : видавництво ФО-П Буря О.Д., 2014. – 60 с.

Підготовлено для заступників директорів з виховної роботи, педагогів-організаторів, класних керівників, соціальних педагогів, практичних психологів загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

УДК 37.035:343.431](477)(072)
ББК 74.200.51(4Укр)я7+67.9(4Укр)408я7

ISBN 978-966-97430-4-6

© Український фонд «Благополуччя дітей»
© Представництво Міжнародної організації з міграції в Україні

Всі права захищено. Відповідальність за зміст публікації несе виключно Український фонд «Благополуччя дітей». Думки, висловлені в публікації, не обов'язково збігаються з точкою зору донора.

4 ВСТУП

9 7 КЛАС

- 9 **Блок «Ставлення до себе»**
- 11 **Блок «Ставлення до інших»**
- 15 **Блок «Ставлення до діяльності»**

20 8 КЛАС

- 20 **Блок «Ставлення до себе»**
- 22 **Блок «Ставлення до інших»**
- 26 **Блок «Ставлення до діяльності»**

30 9 КЛАС

- 30 **Блок «Ставлення до себе»**
- 33 **Блок «Ставлення до діяльності»**
- 39 **Блок «Ставлення до навколишнього світу»**

41 10 КЛАС

- 41 **Блок «Ставлення до себе»**
- 43 **Блок «Ставлення до інших»**
- 45 **Блок «Ставлення до діяльності»**
- 46 **Блок «Ставлення до навколишнього світу»**

48 11 КЛАС

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку країни у зв'язку з формуванням правової держави й демократичного суспільства виховання дітей та учнівської молоді в Україні набуває особливої актуальності. Досягти цього можна лише за умови становлення й розвитку молодих громадян як суб'єктів, здатних захищати власні права, ефективно функціонувати та взаємодіяти в межах оновлених суспільних структур, створювати і зберігати безпечне середовище у своїх найкращих інтересах та інтересах інших.

У Законі України «Про Загальнодержавну програму “Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини” на період до 2016 року», Керівних принципах ООН щодо Альтернативного догляду дітей (Генеральна Асамблея ООН, 2010), Резолюції Ради Європи «Діти без батьківського піклування: необхідність негайних дій», Національній стратегії профілактики соціального сирітства до 2020 року (2012 р.) наголошено, що особливого контролю потребує питання забезпечення прав вихованців державних закладів опіки — інтернатних закладів. Це вказує на необхідність і своєчасність упровадження Програми для виховної роботи з питань протидії торгівлі людьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» в загальноосвітніх школах-інтернатах.

Реалізація форм соціально-виховної роботи, передбачених програмою, використання профілактичних настільних ігор, коміксів тощо сприятиме: самопізнанню, самореалізації, самоствердженню та самовдосконаленню вихованців інтернатних закладів; розвитку умінь відповідальної й водночас безпечної поведінки, адекватного прийняття рішень у різноманітних, у т. ч. складних життєвих ситуаціях; визначенню та формуванню громадянської позиції хлопців і дівчат.

Актуальність упровадження в школах-інтернатах програми виховної роботи з питань протидії торгівлі людьми обумовлена психологічними й соціально-педагогічними характеристиками вихованців інтернатних закладів, такими як:

- ❖ емоційна вразливість;
- ❖ невірноваженість поведінки;
- ❖ зниження рівня уважності та запам'ятовування;
- ❖ недостатня правова захищеність, що пов'язано з невідомістю відстоювати власні права;
- ❖ неготовність брати на себе відповідальність;
- ❖ невпевненість у собі, своїх силах і можливостях;
- ❖ недостатньо повне та об'єктивне розуміння сім'ї як важливого соціального інституту;
- ❖ нездатність повноцінно забезпечувати свою життєдіяльність поза стінами закладу;
- ❖ несформованість готовності до побудови стабільних і зрілих, у т. ч. сімейних, стосунків;
- ❖ нестійкість громадянської позиції тощо.

Вичерпно підтверджують зазначене результати соціологічного дослідження «Життєвий шлях випускників інтернатних закладів, дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей», проведеного у 2010 р. Українським інститутом соціальних досліджень імені Олександра Яременка на замовлення Благодійного Фонду «Розвиток України». Вторинний аналіз даних дослідження засвідчує, що кожен 6-й випускник інтернатного закладу вказав на труднощі налагодження міжособистісних контактів; кожна 10-а дівчина та кожен 20-й хлопець не мають жодного друга; через стигматизацію кожен 4-й випускник приховує власний статус «вихованець інтернатного закладу» тощо.

Відповідно актуальними життєвими завданнями для вихованців інтернатних закладів є формування уявлень про: модель сім'ї та правила самостійного життя (в тому числі — правила безпечної поведінки); соціальні зв'язки та шляхи подолання труднощів; способи піклування про інших і прояви громадянської позиції тощо.

У контексті зазначеного Програма виховної роботи з питань протидії торгівлі людьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» акцентує увагу педагогів на важливості формування в учнів 7–11 класів таких життєвих навичок, як навички спілкування, прийняття рішень, критичного мислення, управління емоціями, стресами та конфліктними ситуаціями, формування цінностей і навичок безпечної поведінки тощо. Саме розвиток цих життєвих навичок є важ-

ливою умовою реалізації завдання профілактики торгівлі людьми, оскільки готує особистість на порозі самостійного життя до запобігання соціальним проблемам та життєвим кризам, аморальній чи протиправній поведінці, недопущенню маніпуляції, дискримінації.

Наскрізними тематичними блоками програми є:

1. Ставлення до себе (визначення та усвідомлення дитиною власних особистісних якостей, проявів свого емоційного світу, самооцінки потреб, позиції в системі життєвих цінностей).
2. Ставлення до інших (формування умінь і навичок толерантного ставлення до інших людей на засадах поваги до їхніх прав і свобод).
3. Ставлення до діяльності (розвиток самоорганізації в різних видах діяльності, підготовка особистості до свідомого вибору професії та подальшого життєвого шляху).
4. Ставлення до навколишнього світу (усвідомлення культурного розмаїття світу, його багатогранності, розуміння себе як громадянина суспільства, члена міжнародної спільноти).

Змістовне наповнення всіх блоків визначається особливостями виховання й розвитку, а також рівнем соціального досвіду вихованців інтернатних закладів різних класів.

Програма передбачає надання вихованцям загальноосвітніх шкіл-інтернатів аргументованої, прийнятної інформації, що сприяє створенню умов для вироблення негативного ставлення до явища торгівлі людьми та пов'язаних із нею злочинів і водночас — позитивної мотивації до запобігання цьому явищу. Під час тематичних виховних годин передбачається прийняття вихованцями соціально очікуваних моделей поведінки свідомого громадянина, формування конструктивної стратегії поведінки в небезпечних ситуаціях. Розроблені у змісті програми заняття допоможуть вихованцям в організації змістовного дозвілля, розвитку ініціатив та реалізації інтересів, виборі майбутньої професії.

Доцільними формами й методами роботи під час упровадження Програми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» у школах-інтернатах є: тренінгові заняття, дискусії, диспути, зустрічі з фахівцями, вправи, рольові та ділові ігри, тематичне малювання, мозкові штурми, робота в групах, інформування, переконання, навчання, роз'яснення, приклади, розв'язання життєвих ситуацій тощо.

Заняття з вихованцями шкіл-інтернатів бажано проводити відповідно до вказівок у методичних посібниках за програмою для кожного класу. Водночас у представлених методичних рекомендаціях зібрано поради щодо ефективного використання окремих вправ, розкриття тем, проведення тематичних виховних годин загалом. Зокрема, в усіх тематичних виховних годинах рекомендовано вилучити «Слово для батьків» і, відповідно до сімейного стану вихованців того чи іншого класу, зважувати доцільність надання відповідних завдань батькам чи родичам для їх спільного виконання з дітьми.

У розроблених нижче методичних матеріалах відповідно до кожної теми подано перелік ключових вправ, виконання яких на тематичній виховній годині є обов'язковим, а також сформульовано рекомендації щодо проведення окремих вправ, підготовки інформаційних чи роздавальних матеріалів, підбору життєвих ситуацій для роботи з вихованцями шкіл-інтернатів. Важливо особливо зазначити, що наведені у Програмі вправи варто виконувати в чіткій відповідності до їх опису та рекомендацій. Зміна перебігу виконання вправ може привести до результатів, які розходяться з баченням авторів Програми.

Апробація Програми в інтернатних закладах пілотних регіонів засвідчила, що теми Програми іноді розглядаються фрагментарно, без прив'язування до проблеми торгівлі людьми. Звертаємо увагу на цілісність Програми й на те, що всі теми та вправи важливо розглядати саме в аспекті профілактики торгівлі людьми. Навички, набуті вихованцями в процесі впровадження Програми, мають бути спрямовані на попередження ризику для дітей і підлітків стати об'єктом торгівлі людьми.

У школах-інтернатах тематичні виховні години можуть проводити вихователі, соціальні педагоги, психологи, вчителі, спеціалісти центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, громадських організацій, які працюють в інтересах дітей і керуються інтерактивними методиками проведення занять. Бажано, щоб ведучий попередньо пройшов навчання за Програмою (наприклад, в Інституті післядипломної педагогічної освіти свого регіону). З метою забезпечення ефективного впровадження Програми ведучий занять має бути обізнаний з проблематикою торгівлі людьми (за потреби можна звертатись за інформаційною допомогою в регіональні представництва неурядових організацій — партнерів Міжнародної організації з міграції в Україні (список додається)).

Ці методичні рекомендації стосуються переважно тих інтернатних закладів, у яких виховуються діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування. Представники інших інтернатних закладів (санаторного типу, для дітей з вадами

розвитку, обдарованих дітей тощо) мають аналітично розглядати рекомендації й використовувати тільки ті поради, які стосуються їхніх вихованців.

Системне і послідовне використання цих методичних рекомендацій допоможе забезпечити ефективність виховної роботи щодо попередження торгівлі людьми, а також сприятиме підвищенню професійної компетентності педагогічних працівників.

7 КЛАС

БЛОК: «СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ»

ТЕМА: «ГРАНІ ОСОБИСТОСТІ»

Ключова вправа теми:

■■■ Творча майстерня «Піраміда індивідуальності» (методичний посібник для 7 класу, с. 9).

Рекомендації до теми:

Під час проведення бесіди з учнями на тему: «Індивідуальність та особистість людини» в обговоренні часто використовується поняття «сім'я» як основа розвитку підростаючої особистості. Враховуючи особливості статусу вихованців інтернатних закладів, ведучому заняття варто бути обережним у висловлюваннях щодо родини.

ТЕМА: «БУТИ СОБОЮ»

Ключові вправи теми:

■■■ Презентація «Хто ж я такий?» (там само, с. 19).

■■■ Вправа «Бути собою» (там само, с. 20).

Рекомендації до теми:

Під час проведення презентації «Хто ж я такий?» і вправи «Бути собою» в посібнику наведено приклад: «Я — син». Для дітей-сиріт та дітей, позбавлених

батьківського піклування, такий приклад може бути недоцільним, щоб не викликати негативних переживань. У цьому випадку варто наголосити на місці підлітка в соціумі, а не в родині («Я — учень», «Я — друг», «Я — спортсмен» тощо).

Водночас, якщо учасники тематичної виховної години (наприклад, діти з малозабезпечених сімей чи навіть із сімей, де батьки позбавлені батьківських прав) самі визначають себе як «син» чи «дочка», загострювати увагу на цьому інших не варто.

ТЕМА: «ЯК ПОВАЖАТИ СЕБЕ» (1 частина)

Ключові вправи теми:

III Творче завдання «Чому я заслуговую на повагу» (там само, с. 27).

III Інформаційне повідомлення «Повага» (там само, с. 31).

III Вправа «Чарівна скринька» (там само, с. 29).

Рекомендації до теми:

У дітей, які виховуються в інтернатних закладах, нерідко відзначається зниження самооцінки, недостатність самоповаги, невміння охарактеризувати свої позитивні якості. Більше того, багатьом із них властиве почуття провини через те, що саме так склалося їхнє життя (бо вони «погані», «неслухняні»).

З огляду на зазначене, тема «Як поважати себе» є актуальною для вихованців інтернатних закладів. Відтак, дуже важливо, щоб на розгляд цієї теми, у тому числі на обговорення з учнями сутності самоповаги, ведучий витратив більше часу.

Творче завдання «Чому я заслуговую на повагу» може виявитися складним для вихованців шкіл-інтернатів, тому ведучому варто бути уважним до кожного учня і, за необхідності, надавати допомогу учасникам щодо виконання завдання.

Під час розгляду цієї теми важливо надати можливість висловитися кожному учасникові заняття.

ТЕМА: «ЯК ПОВАЖАТИ СЕБЕ» (2 частина)

Ключові вправи теми:

- Мозковий штурм «Гідність це — ...» (там само, с. 36).
- Інформаційне повідомлення «Людська та особиста гідність» (там само, с. 42).
- Вправа «Відчуття особистої гідності» (там само, с. 36).

Рекомендації до теми:

Тема «Як поважати себе» — надзвичайно важлива, хоча й може видатися дуже складною для усвідомлення учасниками, враховуючи їхній минулий негативний життєвий досвід, втрати, асоціальну поведінку близьких. Саме тому розгляду цієї теми варто приділити більше часу, ніж зазначено в посібнику (два, а можливо, і три заняття).

Усі вправи теми доцільно проводити відповідно до вказівок у посібнику, проте поспішати «вписатися» в зазначений там час не варто.

У процесі виконання вправ бажано залучати до обговорення кожного учасника заняття.

БЛОК: «СТАВЛЕННЯ ДО ІНШИХ»

ТЕМА: «УСІ МИ РІЗНІ — УСІ МИ РІВНІ»

Ключові вправи теми:

- Вправа «Доміно» (там само, с. 49).
- Інтерактивна бесіда «Усі ми рівні ...» (там само, с. 49).
- Вправа «Кроки до взаєморозуміння» (там само, с. 50).

Рекомендації до теми:

Тему варто розглядати відповідно до вказівок у методичному посібнику.

ТЕМА: «СІМ'Я В ЖИТТІ ЛЮДИНИ»

Рекомендації до теми:

Перед розкриттям зазначеної теми ведучий має заздалегідь ознайомитися з життєвими історіями кожного вихованця, щоб з'ясувати, в якому контексті обговорювати з учнями тему сім'ї. Навіть якщо ми розглядаємо сім'ю в широкому розумінні родини (батько, мати, брати, сестри, бабусі, дідусі), у групі можуть бути учасники, які або не мають родини, або мають негативний досвід перебування в родині (насилення, зневага, приниження). Говорити з такими учнями про важливість сім'ї в їхньому житті потрібно обережно. У зв'язку з цим доцільніше на занятті розмірковувати про майбутню сім'ю та її значення для життєдіяльності вихованця.

Можливою є ситуація, коли рідні брати і сестри перебувають у різних інтернатних закладах, що також ускладнює обговорення родинних зв'язків вихованців.

Водночас, якщо у складі групи є діти із малозабезпечених сімей, з ними варто розглянути тему: «Сім'я в житті людини». Робити це треба також дуже обережно. У цьому випадку не рекомендовано проводити вправи «Мій дім — моя фортеця», доцільно обмежитися вправою «Мій родовід» (там само, с. 58).

ТЕМА: «СТЕРЕОТИПИ ТА УПЕРЕДЖЕННЯ» (1 частина)

Ключові вправи теми:

■■■ Вправа «Потяг» (там само, с. 66).

■■■ Інформаційне повідомлення «Стереотипи — це ...» (там само, с. 70).

Рекомендації до теми:

Під час проведення вправи «Потяг» зі списків пасажирів для вибору варто вилучити слова «дівчина з інтернату», хоча досвід апробації Програми в деяких інтернатних закладах свідчить про те, що обговорення цієї рольової позиції не викликало негативних емоцій в учасників, більше того, сприяло розгортанню дискусії про стереотипність поглядів значної кількості пересічних громадян щодо вихованців інтернатів і причин, які зумовлюють такі погляди.

Інформаційному повідомленню «Стереотипи — це ...» ведучому слід приділити

особливу увагу; більше зазначеного в посібнику часу доцільно відвести на наведення та аналіз прикладів життєвих стереотипів.

Вправа «Дискусія мовчки про найпоширеніші стереотипи нашого життя» (там само, с. 68) може виявитися занадто складною для вихованців інтернатних закладів через обмеженість кола їхнього спілкування. У цьому разі потрібна буде допомога ведучого, щоб назвати якомога більше стереотипів поведінки на вибір учасників.

ТЕМА: «СТЕРЕОТИПИ ТА УПЕРЕДЖЕННЯ» (2 частина)

Ключові вправи теми:

■■■ Вправа «Ярлики» (там само, с. 74).

■■■ Вправа «Прояви нетерпимості та дискримінації в нашому повсякденні» (там само, с. 75, 81).

■■■ Вправа «Деякі міфи про торгівлю людьми» (там само, с. 75).

Рекомендації до теми:

Усі вправи теми є важливими, бо саме на цьому етапі вводиться поняття «торгівля людьми». Зокрема, під час проведення вправи «Прояви нетерпимості та дискримінації в нашому повсякденні» ведучому варто створити інтелектуальні умови для розуміння вихованцями явища торгівлі людьми як прояву дискримінації та експлуатації.

Разом з тим спеціалісту необхідно бути готовим до того, що учасники можуть порушити питання стосовно наявної в нашому суспільстві дискримінації щодо вихованців інтернатних закладів. У цьому випадку доцільно дати висловитися учасникам і разом з ними обговорити шляхи протидії такій дискримінації та гідної реакції на її прояви. Варто повернутися до матеріалів теми про особисту гідність, що є особливо актуальним саме для учнів шкіл-інтернатів.

ТЕМА: «БЕЗПЕКА — НЕБЕЗПЕКА» (1 частина)

Ключові вправи теми:

■■■ Мозковий штурм «Ризиковані ситуації» (там само, с. 85).

■ ■ ■ Інформаційне повідомлення «Торгівля дітьми як ...» (там само, с. 86–88).

■ ■ ■ Вправа «Мозаїка» (там само, с. 86).

Рекомендації до теми:

Тему варто розглядати відповідно до вказівок у методичному посібнику.

ТЕМА: «БЕЗПЕКА — НЕБЕЗПЕКА» (2 частина)

Ключові вправи теми:

■ ■ ■ Інформаційне повідомлення «Виявлення небезпек» (там само, с. 91).

■ ■ ■ Обговорення життєвих ризикованих ситуацій (там само, с. 92–94).

Рекомендації до теми:

Ведучому заняття до переліку ситуацій, запропонованих до розгляду та аналізу учасниками (роздатковий матеріал, с. 94) варто додати описи ризикованих життєвих ситуацій, типових для вихованців інтернатних закладів.

Інші вправи мають бути подані відповідно до посібника.

ТЕМА: «МОЯ ПОВЕДІНКА В КОНФЛІКТІ/НЕБЕЗПЕЧНІЙ СИТУАЦІЇ»

Ключові вправи теми:

■ ■ ■ Мозковий штурм «Чому виникають конфлікти?» (там само, с. 98).

■ ■ ■ Інформаційне повідомлення «Стратегія поведінки в конфліктних ситуаціях» (там само, с. 98–101).

■ ■ ■ Вправа «Мої дії у конфлікті» (там само, с. 99–105).

Рекомендації до теми:

Формування та розвиток особистості дитини, позбавленої батьківської опіки, нерідко супроводжується ситуацією депривації, що виникає внаслідок незадоволення основних соціальних та емоційних потреб протягом тривалого часу.

Одним із проявів депривації вихованців інтернатних закладів є неадекватна (дивна) поведінка дитини в різних життєвих ситуаціях (наприклад, замкненість, агресивність). Вихованці, з одного боку, своєю поведінкою провокують конфліктні ситуації, з іншого — не вміють поводитися в таких ситуаціях та долати конфлікти. Саме тому тема «Моя поведінка в конфлікті/небезпечній ситуації» надзвичайно важлива. На її проведення варто виділити більше часу, ніж зазначено в посібнику.

Вправа «Мої дії у конфлікті» (там само, с. 99) й, зокрема, «Картка до вправи» (с. 105) можуть видатися учасникам складними для розуміння. У цьому зв'язку ведучому заняття потрібно для прикладу продемонструвати учням алгоритм роботи із запропонованою «Карткою» на конкретній ситуації.

Під час розкриття теми ведучому доцільно наводити приклади конфліктів, що виникають саме в середовищі школи-інтернату.

БЛОК: «СТАВЛЕННЯ ДО ДІЯЛЬНОСТІ»

ТЕМА: «ЯК ПРИЙМАТИ РІШЕННЯ» (1 частина)

Ключові вправи теми:

■■■ Вправа «Обери пакет» (там само, с. 109).

■■■ Вправа «Ситуації, що потребують рішення» (там само, с. 112).

■■■ Інформаційне повідомлення (там само, с. 112).

Рекомендації до теми:

Тему варто розглядати відповідно до вказівок у методичному посібнику.

ТЕМА: «ЯК ПРИЙМАТИ РІШЕННЯ» (2 частина)

Ключові вправи теми:

■■■ Вправа «Як працює схема прийняття рішення» (там само, с. 119).

III Вправа «Навчання навичок прийняття рішення» (там само, с. 120).

Рекомендації до теми:

Тему варто розглядати відповідно до вказівок у методичному посібнику.

ТЕМА: «КОЛО МОГО ЖИТТЄВОГО ДОСВІДУ» (1 частина)

Ключові вправи теми:

III Вправа «Визначення поняття «життєвий досвід»» (там само, с. 129).

III Інформаційне повідомлення «Написання власної біографії» (там само, с. 131–133).

Рекомендації до теми:

Життєвий досвід дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування, — це, переважно, негативний досвід міжособистісних стосунків, брак позитивних емоцій, співпереживання, збіднене в морально-духовному плані виховання.

Для позитивного формування та розвитку дитини важливо не згадувати травмуючі ситуації її життя, а навпаки, намагатися базувати подальший розвиток на позитивних моментах. Тому, по-перше, з цієї теми варто вилучити вправу «Гори та долини» (там само, с. 129) як таку, що може стати причиною негативних переживань підлітків; по-друге, характеризуючи поняття «життєвий досвід», ведучому необхідно бути вкрай обережним із висловлюваннями.

Особливу увагу треба приділити інформаційному повідомленню «Написання власної біографії» (там само, с. 133), на початку якого є слова, що характеризують підхід до написання біографії вихованців інтернатних закладів: *«Написання біографії — це подорож у власне минуле. А, можливо, навіть до незнайомої країни. У цій подорожі ви знову зустрінетеся з людьми і подіями. Причому подивитесь на них не з колишніх однозначних позицій, а стираючись на теперішній досвід і вміння робити висновки...»*.

Перед проведенням заняття на зазначену тему варто проаналізувати склад групи учасників на предмет тривалості їх перебування в інтернатному закладі.

Якщо в групі виявляться діти, нещодавно вилучені з родини (а отже, негативне минуле для них є ще дуже «болісним» для обговорення), таких учнів не варто запрошувати на цю тематичну виховну годину.

ТЕМА: «КОЛО МОГО ЖИТТЄВОГО ДОСВІДУ» (2 частина)

Ключові вправи теми:

■■■ Вправа «Кола життєвого досвіду» (там само, с. 141).

■■■ Вправа «Набувати досвіду, наслідуючи» (там само, с. 143–146).

Рекомендації до теми:

Враховуючи особливості формування та розвитку вихованців шкіл-інтернатів, евристичну бесіду (с. 141) треба вилучити з матеріалів для проведення, оскільки йдеться про моральний спадок, що передається від батьків до дитини і є гідним для наслідування. Така бесіда може викликати негативні емоції в учнів, які вилучені з власних родин через невиконання батьками своїх батьківських обов'язків.

У вправі «Кола життєвого досвіду» (там само, с. 141) ведучому варто змінити назву концентричного кола «сім'я» (рис. 1, с. 142) на «родичі» й тим самим не концентрувати увагу на понятті «сім'я». Водночас доречно показати учням, що в них є родичі (близькі чи далекі), які також відіграють роль у їхньому житті, а значить можуть бути джерелом життєвого досвіду.

Вправа «Набувати досвіду, наслідуючи» (там само, с. 143), зокрема роздатковий матеріал (с. 146), має стати базовою вправою теми. Ведучому слід акцентувати увагу учасників на тому, що життєвого досвіду людина може набути не лише від близьких людей, а й від зовсім незнайомих, але відомих (про особливості життя яких ми маємо певну інформацію). Ці люди (спортсмени, музиканти, герої кіно й літератури тощо) можуть стати кумирами підлітка та прикладом для наслідування. Такі зразки позитивної соціальної поведінки можуть стати компенсатором у разі відсутності прикладів позитивного життєвого досвіду батьків.

БЛОК: «СТАВЛЕННЯ ДО НАВКОЛІШНОГО СВІТУ»

ТЕМА: «МОЇ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ» (1 частина)

Ключові вправи теми:

III Інформаційне повідомлення «Що таке право» (там само, с. 151).

III Вправа «Людина і права людини» (там само, с. 151).

III Ділова гра «Як ви думаєте» (там само, с. 153).

Рекомендації до теми:

Тему варто розглядати відповідно до вказівок у методичному посібнику.

ТЕМА: «МОЇ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ» (2 частина)

Ключові вправи теми:

III Вправа «Права дітей у піктограмах» (там само, с. 167).

III Інформаційне повідомлення «Конвенція ООН про права дитини» (там само, с. 168).

III Вправа «Про що говорять статті Конвенції» (там само, с. 168).

Рекомендації до теми:

Тему варто розглядати відповідно до вказівок у методичному посібнику.

ТЕМА: «Я — ГРОМАДЯНИН СВІТУ»

Ключові вправи теми:

III Вправа «Бінго» (там само, с. 179).

III Інформаційне повідомлення «Проблема людини-громадянина» (там само, с. 179).

III Робота в групах «Характеристика громадянина світу» (там само, с. 180).

Рекомендації до теми:

У картці до вправи «Бінго» (с. 183) слова «Його батьки мають машину, зроблену в іншій країні» варто замінити на слова «Його родичі чи знайомі мають машину, зроблену в іншій країні».

Усі інші вправи варто проводити відповідно до вказівок у методичному посібнику.

8 КЛАС

БЛОК: «СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ»

ТЕМА: «РОЗУМІТИ СЕБЕ» (1 частина)

Ключові вправи теми:

III Мозковий штурм «Що людині важливо знати про себе?» (методичний посібник для 8 класу, с. 8).

III Вправа «Хто Я?» (там само, с. 9).

Рекомендації до теми:

Узагальнюючи відповіді учасників за результатами проведення мозкового штурму «Що людині важливо знати про себе?», необхідно дуже помірковано прокоментувати п. 3 («Знання про себе. Кожна людина має свою історію, яка є ключем до розуміння особистості цієї людини»). Бажано зробити акцент на тому, що різні люди мають різні «стартові позиції»: різний стан здоров'я, чудові особистісні якості, різні сімейні історії або повну їх відсутність, але дуже багато залежить від їхнього бажання досягти визначених цілей, спрямованих на це зусиль і наполегливої праці. Доречно запропонувати приклади з життя видатних людей, які мали мужність перемогти обставини (інвалідність, безпорадність, відсутність батьківської підтримки тощо).

Вихованцям інтернатних закладів з огляду на особливості розвитку важко визначити й охарактеризувати свої позитивні якості, а варіанти, які підказуватимуть інші учасники (вправа «Хто я?»), можуть мати негативний відтінок. Отже, ведучому потрібно чітко наголосити, що висловлювання мають бути тільки позитивними.

Під час проведення вправи «Хто я?» ведучому варто:

- ❖ надати більше часу для відповіді на запитання «Хто я?»;
- ❖ у другій частині вправи визначити, як, на думку учасників, на це саме запитання відповіли б їхні вихователі (не батьки!), знайомі (будь-яка значуща інша людина);
- ❖ під час заповнення третьої колонки (де мають відповіді однокласники) доцільно зробити акцент на визначенні суто позитивних якостей учасника (зادля підкріплення самооцінки дитини та визначення нею своїх сильних сторін).

Підбиваючи підсумки, недоречно рекомендувати учням самостійно пройти тест на самовизначення, оскільки, по-перше, деякі твердження тесту не підходять для цієї категорії дітей, а по-друге, дитина наодинці може (з огляду на неправильне трактування запитань і, як наслідок – неточні відповіді або невміння користуватися «ключем») отримати категоричну характеристику, на кшталт, «характер дуже важкий, вкрай непоступливий», що може травмувати її або змусити надалі діяти згідно з отриманою «характеристикою». Для вихованців шкіл-інтернатів подібні тести краще проходити за допомогою та в присутності психолога.

ТЕМА: «РОЗУМІТИ СЕБЕ» (2 частина)

Ключові вправи теми:

■■■ Інформаційне повідомлення «Різновиди потреб людини» (там само, с. 17).

■■■ Самостійна робота «Автопортрет» (там само, с. 17).

■■■ Вправа «Прийняття себе» (там само, с. 18).

Рекомендації до теми:

Самостійна робота «Автопортрет» передбачає визначення і зображення дитиною того, що вона вже має, і того, що хотіла б мати. Оскільки багато вихованців інтернатних закладів не мають власної сім'ї, особистого майна і, як правило, не уявляють, що буде з ними в майбутньому, краще запропонувати учням іншу вправу — «Мій портрет у променях Сонця». Хід проведення вправи: учасники в центрі сонячного кола пишуть своє ім'я або малюють свій портрет чи при-

клеюють фотографію. Потім вздовж променів пишуть цінні якості або вміння: все хороше, що вони про себе знають. Важливо, щоб було якомога більше променів (тут можна скористатися підказками вихованців)!

Інші вправи проводяться відповідно до вказівок у методичному посібнику.

ТЕМА: «РОЗУМІТИ СЕБЕ» (3 частина)

Ключові вправи теми:

■■■■ Вправа «Формула успіху» (там само, с. 24).

■■■■ Вправа «Маленькі успіхи» (там само, с. 25).

Рекомендації до теми:

Тему слід розглядати відповідно до вказівок у методичному посібнику.

Під час підбиття підсумків варто наголосити, що рекомендоване як завдання для самостійної роботи (або разом з батьками, рідними чи друзями) заповнення анкети «Який я?» пропонується учням виконувати разом з друзями чи вихователем. З тексту опитувальника необхідно заздалегідь вилучити фразу «Риси, яким я надаю перевагу в моїй сім'ї, — це ...», а для кінцевого обговорення можна запропонувати тему, наприклад, «Людина реальна та ідеальна» чи інше.

БЛОК: «СТАВЛЕННЯ ДО ІНШИХ»

ТЕМА: «ДРУЖБА, ЗАКОХАНІСТЬ, КОХАННЯ» (1 частина)

Ключові вправи теми:

■■■■ Рольова гра «Сліпий і поводитир» (там само, с. 32).

■■■■ Творче завдання «Колаж ідеального друга» (там само, с. 32).

■■■■ Дискусія «Погоджуюсь — не погоджуюсь» (там само, с. 33).

Рекомендації до теми:

Тему варто розглядати відповідно до вказівок у методичному посібнику.

ТЕМА: «ДРУЖБА, ЗАКОХАНІСТЬ, КОХАННЯ» (2 частина)

Ключові вправи теми:

■■■ **Міні-прес-конференція** (там само, с. 38).

■■■ **Вправа «Цінності кохання»** (там само, с. 40).

■■■ **Гра «Обережно»** (там само, с. 40).

Рекомендації до теми:

Підсумовуючи відповіді учасників про те, чим є відповідальність у коханні (гра «Обережно»), бажано переформулювати останню фразу так: *«Відповідальність за почуття близьких людей, які переживають за долю закоханих»*.

Інші вправи мають бути проведені відповідно до вказівок у методичному посібнику.

ТЕМА: «СПІЛКУВАННЯ У БЕЗПЕЧНОМУ ІНТЕРНЕТІ»

Ключові вправи теми:

■■■ **Мозковий штурм «Переваги та ризики Інтернету»** (там само, с. 46).

■■■ **Презентація «Правила безпеки в Інтернеті»** (там само, с. 47).

■■■ **Робота в групах «Відповідь на лист»** (там само, с. 47).

Рекомендації до теми:

Тема «Спілкування у безпечному Інтернеті» надзвичайно важлива, хоча, на перший погляд, може здаватися не дуже актуальною для вихованців інтернатних закладів (оскільки обмежений доступ до Інтернету). Водночас більшість сучасних дітей спілкуються в соціальних мережах, і саме вихованці інтернатних закладів через відсутність культури Інтернет-спілкування частіше за інших

підпадають під різноманітні ризики. Тому розгляду цієї теми варто приділити більше часу, ніж зазначено в посібнику, якомога більше попрацювати практично (знайти додаткові приклади та опрацювати їх в інтерактивній формі), а до обговорення вправ варто долучати кожного учасника.

Для ефективності роботи з правилами безпеки в Інтернеті ведучому доцільно адаптувати поняття «Особиста інформація» до специфіки закладу. У «Роздатковому матеріалі» (с. 49) слово «батьки» слід замінити словом «вихователі».

Рекомендації для дорослих щодо мінімізації небезпек для дітей в Інтернеті є в розділі «Слово для батьків» (с. 50).

ТЕМА: «СОЦІАЛЬНІ РОЛІ (ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ)» (1 частина)

Ключові вправи теми:

■ ■ ■ Вправа «Хто я в цьому світі?» (там само, с. 54).

■ ■ ■ Вправа «Історія Марійки та Андрійка» (там само, с. 55).

Рекомендації до теми:

Рекомендації до проведення вправи «Хто я в цьому світі?» (с. 54) збігаються з раніше наданими рекомендаціями до вправи «Хто ж я такий?» (тема «Бути собою», 7 клас) (див. вище): акцентувати увагу слід на місці підлітка в соціумі, а не в родині («Я — учень», «Я — друг», «Я — спортсмен» тощо).

Інші вправи мають бути проведені відповідно до вказівок у методичному посібнику.

ТЕМА: «СОЦІАЛЬНІ РОЛІ (ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ)» (2 ЧАСТИНА)

Ключові вправи теми:

■ ■ ■ Вправа «Жінка — ..., чоловік — ...» (там само, с. 61).

■ ■ ■ Дискусія «Від насильства потерпають більше жінки?» (там само, с. 63).

■ ■ ■ Вправа «До кого звернутися?» (там само, с. 64).

Рекомендації до теми:

Враховуючи брак інформації стосовно контактних даних установ та організацій, що можуть надавати допомогу дітям у кризовій ситуації, для успішного проведення вправи «До кого звернутися?» ведучому бажано мати заздалегідь роздруковані відповідні інформаційні матеріали, щоб обговорити їх, а потім роздати учням.

Інші вправи мають бути проведені відповідно до вказівок у методичному посібнику.

ТЕМА: «ДИТЯЧА ПРАЦЯ»

Ключові вправи теми:

■■■ Групова робота «Право на працю» (там само, с. 72).

■■■ Мозковий штурм (там само, с. 73).

■■■ Інформаційне повідомлення (там само, с. 74).

Рекомендації до теми:

У «Вступному слові» (с. 72) під час ознайомлення з темою заняття та його завданнями, враховуючи негативний життєвий досвід дітей, бажано замість інформації про батьківське виховання і сімейні обов'язки навести приклади громадських, професійних обов'язків та доручень.

Аналогічний наголос бажано зробити й у матеріалах «До уваги педагога» (с. 72) та «Інформаційних матеріалах для педагога» (с. 76).

У розмові з вихованцями інтернатів про особливості дитячої праці важливо акцентувати увагу на пільгах, які містить законодавство України для цієї категорії дітей.

Інші вправи мають бути проведені відповідно до вказівок у методичному посібнику.

БЛОК: «СТАВЛЕННЯ ДО ДІЯЛЬНОСТІ»

ТЕМА: «РОЗВ'ЯЗАННЯ СКЛАДНИХ СИТУАЦІЙ (ПРОБЛЕМ)» (1 частина)

*Ключові вправи теми:***■■■ Інформаційне повідомлення з елементами бесіди «Складні ситуації» (с. 81).****■■■ Робота в групах (с. 82).****■■■ Мозковий штурм «Види діяльності школяра й можливі проблеми під час їх виконання» (с. 83).***Рекомендації до теми:*

До переліку ситуацій, запропонованих для роботи в групах (с. 82), ведучому заняття варто додати життєві приклади, подібні до тих, з якими стикаються вихованці інтернатних закладів.

Проведення мозкового штурму «Види діяльності школяра й можливі проблеми під час їх виконання» (с. 83) передбачає адаптування видів діяльності до специфіки закладу.

Підбиваючи підсумки, можна запропонувати дітям згадати самостійно, які приклади складних ситуацій траплялися їм у літературних творах, художніх (навіть у мультиплікаційних) фільмах, в історіях життя своїх знайомих, та проаналізувати спосіб, завдяки якому вони їх подолали (за допомогою можна звернутись до вихователя чи бібліотекаря).

ТЕМА: «РОЗВ'ЯЗАННЯ СКЛАДНИХ СИТУАЦІЙ (ПРОБЛЕМ)» (2 частина)

*Ключові вправи теми:***■■■ Інформаційне повідомлення з елементами бесіди «Шляхи розв'язання складних ситуацій» (там само, с. 88).****■■■ Творче завдання «Проблема з цеглиною» (там само, с. 89).****■■■ Творча вправа «Сім кроків (етапів) вирішення проблеми» (там само, с. 89).**

Рекомендації до теми:

У вступному слові ведучому бажано звернутися до рекомендованого в підсумках попереднього заняття самостійного (чи за допомогою дорослого) аналізу складних ситуацій і виходу з них (не апелюючи до досвіду батьків вихованців закладу).

Робочі картки «Складні ситуації, що потребують вирішення» (с. 96) необхідно адаптувати до специфіки інтернатного закладу.

ТЕМА: «РОЗВ'ЯЗАННЯ СКЛАДНИХ СИТУАЦІЙ (ПРОБЛЕМ)» (3 частина)

Ключові вправи теми:

■■■ Вправа «На помилках вчаться» (там само, с. 101).

■■■ Вправа «Скарбничка досягнень» (там само, с. 103).

Рекомендації до теми:

Роздатковий матеріал «Невдача — також успіх» (с. 107) має бути вилученим із матеріалів для проведення, бо може викликати в дитини вкрай негативні та травмуючі спогади про минуле.

Інші вправи проводяться відповідно до вказівок у методичному посібнику.

ТЕМА: «ТОРГІВЛЯ ДІТЬМИ ЯК НЕБЕЗПЕКА ЖИТТЯ» (1 частина)

Ключові вправи теми:

■■■ Мозковий штурм «Торгівля дітьми: її сутність та особливості» (там само, с. 110).

■■■ Інформаційне повідомлення з елементами бесіди «Форми незаконного використання дитини» (там само, с. 111).

■■■ Вправа «Інформація для друга» (там само, с. 111).

Рекомендації до теми:

Тема надзвичайно важлива, оскільки вихованці інтернатних закладів — особливо вразлива група щодо експлуатації та торгівлі людьми. Висвітленню обох

частин теми бажано приділити більше часу, ніж зазначено в посібнику.
Усі вправи бажано проводити відповідно до вказівок у методичному посібнику.

ТЕМА: «ТОРГІВЛЯ ДІТЬМИ ЯК НЕБЕЗПЕКА ЖИТТЯ» (2 частина)

Ключові вправи теми:

■ ■ ■ Групова робота «Небезпечні ситуації» (там само, с. 119).

■ ■ ■ Вправа «Мої правила безпеки» (там само, с. 120).

■ ■ ■ Мозковий штурм «Правила безпечної поведінки» (там само, с. 120).

Рекомендації до теми:

Тему варто розглядати відповідно до вказівок у методичному посібнику.

Інформаційні матеріали «Мої правила безпеки» (с. 122) необхідно адаптувати до специфіки інтернатного закладу.

ТЕМА: «РОЗМАЇТТЯ ТА ЄДНІСТЬ СВІТУ» (1 частина)

Ключові вправи теми:

■ ■ ■ Бесіда «Світові культури та релігії» (там само, с. 127).

■ ■ ■ Вправа «Світ розмаїтий» (там само, с. 127).

Рекомендації до теми:

Враховуючи можливий негативний досвід (або його відсутність) стосунків у сім'ї вихованців інтернатних закладів, під час проведення вправи «Культурні та духовні традиції моєї родини» доцільно назвати тему «Культурні та духовні традиції нашого народу». У цій вправі варто розглянути матеріал за такими напрямками: народні традиції; традиції міста, де живуть діти; ті традиції, які їм відомі, тощо.

Інші вправи мають бути проведені відповідно до вказівок у методичному посібнику.

ТЕМА: «РОЗМАЇТТЯ ТА ЄДНІСТЬ СВІТУ» (2 частина)

Ключові вправи теми:

■■■ Моделююча вправа «Привітання» (там само, с. 138).

■■■ Бесіда «Загальнолюдські цінності — основа співіснування» (там само, с. 138).

■■■ Гра «Карусель» (там само, с. 139).

Рекомендації до теми:

Тему варто розглядати відповідно до вказівок у методичному посібнику.

ТЕМА: «МІЖНАРОДНА СОЛІДАРНІСТЬ ПРОТИ НАЙГІРШИХ ФОРМ ДИТЯЧОЇ ПРАЦІ»

Ключові вправи теми:

■■■ Вправа «Працювати — не експлуатувати» (там само, с. 148).

■■■ Інформаційне повідомлення «Ситуація у світі стосовно дитячої праці» (там само, с. 149).

■■■ Вправа «Щит» (там само, с. 151).

Рекомендації до теми:

Інформаційне повідомлення «Ситуація у світі стосовно дитячої праці» (с. 149) бажано подати з урахуванням рекомендацій до теми «Дитяча праця» (див. вище).

У роздатковому матеріалі (с. 153) бажано змінити текст картки № 11 на такий: «Робота на підприємстві, яким володіє один із родичів».

9 КЛАС

БЛОК «СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ»

ТЕМА: «ЖИТТЄВІ ЦІННОСТІ» (1 частина)

Ключові вправи теми:

■■■ Вправа «Незакінчені речення» (методичний посібник для 9 класу, с. 8).

■■■ Вправа «Цінності» (там само, с. 9).

■■■ Вправа «Ціннісні орієнтації» (там само, с. 10).

Рекомендації до теми:

Розуміння значущості життєвих цінностей надзвичайно важливе для розвитку особистості. Відомо, що джерелом основних життєвих цінностей є родина. У дітей, які не мають можливості виховуватися в сім'ї, формування й усвідомлення життєвих цінностей значно уповільнене порівняно з «сімейними» дітьми. Саме тому зазначена тема є надзвичайно важливою для вихованців інтернатних закладів. Вправи, запропоновані в посібнику, можуть видатися непростими в розумінні й проведенні для учнів шкіл-інтернатів, тому ведучому потрібно:

- провести попередню словникову роботу над запропонованими у вправі категоріями, оскільки у вихованців є певні ускладнення щодо сприйняття абстрактних понять;
- виділити більше часу (до 40 хв) на проведення вправи «Ціннісні орієнтації» (с. 10), щоб учасники отримали можливість зрозуміти (усвідомити) запропоновані цінності, подумати, обираючи їх для себе, та дати кожному учневі слово на всіх етапах проведення вправи для обґрунтування свого вибору;
- надавати за потреби індивідуальну допомогу учасникам під час проведення вправ;

- підбиваючи підсумки (с. 12), варто видалити «домашнє завдання» до проведення вправи «Ціннісні орієнтації» з батьками.

ТЕМА: «ЖИТТЄВІ ЦІННОСТІ» (2 частина)

Ключові вправи теми:

III Вправа «Цінності і поведінка» (там само, с. 21).

III Вправа «Мої цінності, мої цілі» (там само, с. 22).

Рекомендації до теми:

Проведення вправи «Роздуми про домашнє завдання» (с. 21) є недоцільним, оскільки домашнє завдання не задавалося (див. рекомендації до першої частини теми).

За потреби можна подовжити час для проведення вправи «Мої цінності, мої цілі» (с. 22).

Інші вправи варто проводити відповідно до вказівок у методичному посібнику.

ТЕМА: «ЖИТТЯ ЯК ЦІННІСТЬ» (1 частина)

Ключові вправи теми:

III Інформаційне повідомлення «Суттєві особливості людського життя» (там само, с. 33–36).

III Вправа «Колесо мого життя» (там само, с. 33).

Рекомендації до теми:

Тему варто розглядати відповідно до вказівок у методичному посібнику.

ТЕМА: «ЖИТТЯ ЯК ЦІННІСТЬ» (2 частина)

Ключові вправи теми:

III Вправа «Аукціон» (там само, с. 40).

III Вправа «Я — подарунок для людства» (там само, с. 42).

Рекомендації до теми:

Ведучому варто звернути увагу на те, що у вправі «Аукціон» (с. 40) є лот «здорова сім'я», який має стосуватися майбутньої власної сім'ї учня, а не батьківської сім'ї (якщо учасниками є діти, позбавлені батьківського піклування). Це потрібно пояснити учасникам.

Крім того, враховуючи важливість зазначеної вправи, зокрема її обговорення (запитання для обговорення: с. 41), варто проводити вправу впродовж цілого заняття (45 хв) і надати слово кожному учасникові заняття.

Інші вправи слід проводити відповідно до вказівок у методичному посібнику.

ТЕМА: «ЯК БУДУВАТИ СТОСУНКИ З ІНШИМИ» (1 частина)

Ключові вправи теми:

III Вправа «Малюнок удвох» (там само, с. 48).**III Бесіда «Навички спілкування»** (там само, с. 48).**III Вправа «Постав себе на місце іншого»** (там само, с. 51).

Рекомендації до теми:

Тему варто розглядати відповідно до вказівок у методичному посібнику.

ТЕМА: «ЯК БУДУВАТИ СТОСУНКИ З ІНШИМИ» (2 частина)

Ключові вправи теми:

III Вправа «Комунікативні позиції» (там само, с. 54).**III Вправа «Сім рівнів спілкування»** (там само, с. 55).**III Вправа «Будуємо місто»** (там само, с. 56).

Рекомендації до теми:

Тему варто розглядати відповідно до вказівок у методичному посібнику.

ТЕМА: «ЯК ПРОТИСТОЯТИ ТИСКУ/ЯК СКАЗАТИ “НІ”» (1 ЧАСТИНА)

Ключові вправи теми:

■■■ Вправа «Визначення понять “тиск”, “негативний вплив”» (там само, с. 63).

■■■ Дискусія «Тиснуть чи впливають: у чому різниця» (там само, с. 64).

Рекомендації до теми:

Тему варто розглядати відповідно до вказівок у методичному посібнику.

ТЕМА: «ЯК ПРОТИСТОЯТИ ТИСКУ/ЯК СКАЗАТИ “НІ”» (2 ЧАСТИНА)

Ключові вправи теми:

■■■ Вправа «Мої життєві цінності як помічники у протидії тиску» (там само, с. 66).

■■■ Інформаційне повідомлення «Три способи сказати “ні”» (там само, с. 67).

■■■ Рольова гра «Чи вмю я сказати “ні”» (там само, с. 68).

Рекомендації до теми:

Тему варто розглядати відповідно до вказівок у методичному посібнику.

БЛОК «СТАВЛЕННЯ ДО ДІЯЛЬНОСТІ»

ТЕМА: «МІЙ ДОБРОБУТ» (1 ЧАСТИНА)

Ключові вправи теми:

■■■ Інформаційне повідомлення з елементами бесіди (там само, с. 75).

III Мозковий штурм «Чому ми робимо покупки» (там само, с. 77).

III Вправа «Шляхи до добробуту» (там само, с. 78).

Рекомендації до теми:

Тема є надзвичайно важливою для розгляду учасників — вихованців інтернатних закладів. Водночас варто взяти до уваги, що вони, як правило, не розуміють змісту понять «добробут», «власний добробут», тому обговорення поняття «сімейний добробут» може викликати негативні спогади про власну родину чи усвідомлення того, що в їхніх сім'ях не було добробуту.

Не рекомендовано звертатися до досвіду біологічних сімей учнів. Саме тому гру-вікторину «Чи знаєш ти ціни на товари та послуги» (с. 76) доцільно провести в інший спосіб: учасникам напередодні тематичної виховної години дається завдання — під час відвідування міста ознайомитися з цінами на основні промислові та продовольчі товари (з цінами на комунальні послуги може ознайомити учасників ведучий).

У бесіді «Шляхи до добробуту» (с. 78) поняття «сім'я» і «сімейний добробут» мають стосуватися майбутньої власної родини учнів.

Ведучому важливо звернути особливу увагу на «Інформаційні матеріали для педагога» та, використовуючи їх, надати детальну інформацію учасникам про:

- потреби людини (с. 80);
- товари і послуги (с. 81);
- гроші та їхні функції (с. 82);
- спонукальні мотиви, які змушують людину робити покупки (с. 84).

ТЕМА: «МІЙ ДОБРОБУТ» (2 ЧАСТИНА)

Ключові вправи теми:

III Інформаційне повідомлення «Формула бюджету» (там само, с. 87).

III Вправа «Бюджет родини» (там само, с. 88).

Рекомендації до теми:

У вправі «Мої витрати» (с. 87) доцільно говорити тільки про власні витрати учасників (без прив'язування до сімейних витрат).

Інші вправи рекомендовано проводити відповідно до вказівок у методичному посібнику. Проте, враховуючи надзвичайну важливість теми для соціалізації вихованців інтернату, та те, що вона може видатися складною для розуміння учасниками, часу на її розгляд варто витратити більше, ніж передбачено в посібнику.

ТЕМА: «МІЙ ПРОФЕСІЙНИЙ ВИБІР» (1 ЧАСТИНА)

Ключові вправи теми:

■■■ Вправа «Профіль» (там само, с. 96).

■■■ Інформаційне повідомлення «Типи професій» (там само, с. 97).

Рекомендації до теми:

Вправі «Профіль» (с. 96) варто приділити більше часу, який буде витрачено на її детальне пояснення та індивідуальну допомогу учням для її виконання.

Інші вправи рекомендовано проводити відповідно до вказівок у методичному посібнику.

ТЕМА: «МІЙ ПРОФЕСІЙНИЙ ВИБІР» (2 ЧАСТИНА)

Ключові вправи теми:

■■■ Вправа «Я так думаю» (там само, с. 106).

■■■ Інформаційне повідомлення «Професійний вибір» (там само, с. 107).

■■■ Вправа «Колаж “Сучасний ринок праці”» (там само, с. 110).

Рекомендації до теми:

Інформаційне повідомлення «Професійний вибір» необхідно розширити положеннями чинного законодавства стосовно подальшого навчання дітей пільгових категорій, а саме:

1. Відповідно до п. 11 Порядку надання цільових пільгових державних кредитів для здобуття вищої освіти, затвердженого постановою КМУ від 16 червня 2003 р. № 916, абітурієнти з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів 1 та 2 групи, малозабезпечених і ба-

гатодітних сімей мають переваги за однакових результатів вступних іспитів серед абітурієнтів, які претендують на здобуття вищої освіти за рахунок кредиту.

2. Згідно до п. 13 Постанови КМУ «Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування» від 5 квітня 1994 р. № 226:

1) дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування, особам з їх числа, а також учням та студентам, які в період навчання у віці від 18 до 23 років залишилися без батьків і перебували на повному державному утриманні в загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладах, при вступі на навчання до професійно-технічних та вищих навчальних закладів видається безоплатно за рахунок коштів тих закладів, які вони закінчили, комплект нового одягу і взуття на суму не менш як 12 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а також грошова допомога в розмірі не менш як 2,5 неоподатковуваного мінімуму доходів громадян. Учні та студенти зазначеної категорії зараховуються на повне державне утримання в навчальних закладах, до яких вони вступили, і в період навчання до 23 років або до закінчення відповідних навчальних закладів забезпечуються безоплатно продуктами харчування, одягом, взуттям і м'яким інвентарем за нормами, встановленими для вихованців шкільного віку шкіл-інтернатів. {Абзац перший підпункту 1 пункту 13 в редакції Постанови КМ № 723 (723-2008-п) від 20.08.2008}.

Особам з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, учням та студентам, які в період навчання у віці від 18 до 23 років залишилися без батьків, до завершення навчання виплачується щорічна допомога для придбання навчальної літератури в розмірі трьох мінімальних ординарних (звичайних) академічних стипендій. Виплата зазначеної допомоги провадиться протягом 30 днів після початку навчального року за рахунок коштів, що передбачаються для навчальних закладів у відповідних бюджетах.

У разі коли такий учень або студент є прийомною дитиною чи дитиною-вихованцем дитячого будинку сімейного типу, він за вибором може бути зарахований на повне державне утримання або йому продовжується виплата соціальної допомоги як дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування;

2) абітурієнти з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, та особи з їх числа приймаються до навчальних закладів поза конкурсом;

3) учням, студентам з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також учням, студентам, які в період навчання у віці від 18 до 23 років залишились без батьків, щорічно надається матеріальна допомога за рахунок стипендіального фонду, а також коштів, передбачених на утримання зазначених закладів, у розмірі не менш як 8 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

4) учням, студентам з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також учням, студентам, які в період навчання у віці від 18 до 23 років залишились без батьків, що навчалися або виховувалися в навчально-виховних та вищих навчальних закладах і перебували на повному державному утриманні, при їх працевлаштуванні видається одяг, взуття, м'який інвентар і обладнання на суму, не менш як 40 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а також одноразова грошова допомога в розмірі шести прожиткових мінімумів. За бажанням випускникам навчальних закладів може бути виплачена грошова компенсація у розмірі, необхідному для придбання одягу і взуття;

5) діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, що перебувають під опікою (піклуванням), на період навчання у загальноосвітній школі забезпечуються безплатно шкільною і спортивною формами, обідами, у вищих навчальних закладах і професійних навчально-виховних закладах — обідами і гуртожитком. При працевлаштуванні після закінчення навчального закладу їм виплачується одноразова грошова допомога в розмірі шести прожиткових мінімумів, а також видається одяг і взуття на суму не менш як 16 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. За бажанням випускникам навчальних закладів може бути виплачена грошова компенсація у розмірі, необхідному для придбання одягу і взуття;

6) у період канікул учням професійних навчально-виховних закладів, студентам вищих навчальних закладів з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, виплачуються (за нормами службових відряджень) добові за час перебування у дорозі (туди і назад) та вартість проїзду залізничним, водним, міжміським автомобільним транспортом до закладів чи сімей, де вони виховувалися, за рахунок асигнувань на утримання навчальних закладів;

7) учні професійних навчально-виховних закладів і студенти вищих навчальних закладів – колишні вихованці дитячих будинків і шкіл-інтернатів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, під час своїх канікул можуть перебувати у зазначених закладах з безплатним проживанням і харчуванням;

8) зарахованим на повне державне утримання учням і студентам з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, що не виїжджають до місць організованого відпочинку в дні канікул, а також під час їх хвороби, видається готівка в межах установленої грошової норми на харчування з урахуванням торговельної націнки;

9) діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, у тому числі ті, що перебувають під опікою (піклуванням), після закінчення (припинення) перебування у державному навчально-виховному закладі, навчання у професійному навчально-виховному, вищому навчальному закладі, а також молодь цієї категорії після проходження строкової служби в Збройних Силах України забезпечуються позачергово впорядкованим житлом.

3. Беручи до уваги п. 12 постанови КМУ «Деякі питання стипендіального забезпечення» від 5 березня 2008 р. № 165, з 2012 року розмір соціальної стипендії:

- для учнів з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також учнів, які в період навчання у віці від 18 до 23 років залишилися без батьків, — 550 гривень на місяць;
- для студентів вищих навчальних закладів з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також студентів, які в період навчання у віці від 18 до 23 років залишилися без батьків, — 1160 гривень на місяць.

Інші вправи рекомендовано проводити відповідно до посібника.

ТЕМА: «МОЄ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ»

Ключові вправи теми:

III Вправа «Кроки до працевлаштування» (там само, с. 118).

III Вправа «Джерела пошуку роботи» (там само, с. 118).

IIII Інформаційне повідомлення «Написання резюме» (там само, с. 121–129).

Рекомендації до теми:

Власне резюме учасникам доцільно писати під час заняття (згідно з матеріалами методичного посібника для 8 класу, написання резюме — домашнє завдання). Це дасть можливість ведучому допомогти кожному.

ТЕМА: «МОЄ ДОЗВІЛЛЯ»

Ключова вправа теми:

IIII Вправа «Існуючі можливості» (там само, с. 131).

Рекомендації до теми:

Дозвілля учнів загальноосвітніх шкіл значно відрізняється від дозвілля вихованців інтернатних закладів. Крім того, існують певні обмеження щодо вільного виходу вихованців за межі інтернату, тому тему про організацію дозвілля варто розкрити по-іншому.

Рекомендується проведення тільки однієї вправи, яка має назву «Існуючі можливості» (с. 131). При цьому слід змінити форму її проведення: обмежитися загальним обговоренням існуючих видів дозвілля (організоване, сімейне, індивідуальне) та визначити разом із вихованцями, які саме види діяльності забезпечує кожен із видів дозвілля.

Ведучому необхідно звернути увагу на те, що обговорення проблеми організації сімейного дозвілля не завжди має спиратися на досвід батьківських родин учасників, так само як обговорення видів індивідуального дозвілля — на минулий досвід самих учнів. Отже, тему стосовно дозвілля вихованців інтернатних закладів варто розглядати з позиції «як потрібно, щоб було».

БЛОК «СТАВЛЕННЯ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ»

ТЕМА: «СУСПІЛЬСТВО І Я» (1 частина)

Ключова вправа теми:

III Бесіда «Соціальні ролі людини в суспільстві» (там само, с. 140).

Рекомендації до теми:

Бесіду «Соціальні ролі людини в суспільстві» рекомендовано зробити головною у цій темі. Її варто розширити обговоренням тих соціальних ролей, які вихованці виконують чи можуть виконувати в суспільстві.

Враховуючи певну обмеженість зв'язків вихованців інтернатів із соціальним середовищем та нерідко відсутність сім'ї чи позитивних родинних зв'язків, інші справи теми виконувати не рекомендовано.

ТЕМА: «СУСПІЛЬСТВО І Я» (2 частина)

Ключові справи теми:

III Вправа «Життєва позиція особистості» (там само, с. 143).

III Вправа «Моя життєва позиція» (там само, с. 143).

III Вправа «Я згоден/не згоден» (там само, с. 144).

Рекомендації до теми:

Тему варто розглядати відповідно до вказівок у методичному посібнику.

ТЕМА: «СУСПІЛЬСТВО І Я» (3 частина)

Ключові справи теми:

III Колективне обговорення «Як я можу проявити свою громадянську позицію» (там само, с. 148).

III Групова робота щодо написання проекту (там само, с. 150).

Рекомендації до теми:

Тему варто розкривати відповідно до вказівок у методичному посібнику. «Щастя — це ...» (методичний посібник для 10 класу, с. 8).

10 КЛАС

БЛОК «СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ»

ТЕМА: «ДУМКИ ПРО ЩАСТЯ»

Ключові вправи теми:

■■■ Вправа «Щастя — це ...» (методичний посібник для 10 класу, с. 8).

■■■ Керована дискусія «Думки про щастя» (там само, с. 9).

Рекомендації до теми:

Тема надзвичайно важлива для вихованців інтернатів, але може видатися складною, зважаючи на їхній негативний досвід, певну обмеженість соціальних контактів.

Поняття «щастя» дуже багатогранне і трактування його досить суб'єктивне. Найчастіше вихованці інтернатних закладів вважають, що «бути щасливим» — це «ліквідувати дефіцити»: повернути рідних, мати гроші, дім, роботу. При цьому діти часто не усвідомлюють, як саме цього можна досягти і які саме види діяльності є пріоритетними для формування та розвитку особистості. Варто наголосити, що можна прагнути наявності багатьох складових щастя, а можна знаходити щастя в пріоритетній діяльності. Наприклад, Мати Тереза присвятила своє життя лише одній справі — служінню людям.

На розкриття цієї теми потрібно витратити більше часу, ніж зазначено в посібнику. Важливо пригадати теми 9-го класу і відповісти на запитання: які життєві цінності є важливими; що потрібно для того, аби почуватися щасливим у професійній діяльності; як будувати позитивні стосунки з іншими; як створити щасливу сім'ю; що потрібно кожному, аби почуватися щасливою людиною.

Під час проведення вправи «Ліцензія на щастя» (с. 10) не варто використовувати приклад ліцензії, наведений в «Інформаційних матеріалах для педагога». Ведучому доцільно запропонувати інший приклад, враховуючи специфіку інтернату й соціально-психологічні особливості вихованців цього закладу.

ТЕМА: «ТВОРЕЦЬ СВОЄЇ ДОЛІ» (1 частина)

Ключові вправи теми:

■ ■ ■ Вправа «Ціль — це ...» (там само, с. 19).

■ ■ ■ Вправа «Плани на майбутнє» (там само, с. 20).

Рекомендації до теми:

Вправа «Плани на майбутнє» може видатися для учасників складною у виконанні (як правило, вихованці інтернатів не вміють планувати на далеку перспективу). Ведучому рекомендовано відвести більше часу на проведення вправи; надавати за потреби індивідуальну допомогу кожному учневі.

Усі інші вправи слід проводити відповідно до вказівок у методичному посібнику.

ТЕМА: «ТВОРЕЦЬ СВОЄЇ ДОЛІ» (2 частина)

Ключові вправи теми:

■ ■ ■ Вправа «Мої ресурси» (там само, с. 23).

■ ■ ■ Вправа «План дій» (там само, с. 24).

Рекомендації до теми:

Серед наведених у блоці «До уваги педагога» ресурсів (с. 24) доцільно замінити фразу «згода батьків та їхня фінансова підтримка» на «державна фінансова підтримка».

Усі інші вправи слід проводити відповідно до вказівок у методичному посібнику.

ТЕМА: «ТВОРЕЦЬ СВОЄЇ ДОЛІ» (3 частина)

Ключові вправи теми:

■■■ Притча «Як жаба досягла своєї цілі» (там само, с. 29).

■■■ Вправа «Зустріч однокласників через 10 років» (там само, с. 29).

Рекомендації до теми:

Усі вправи слід проводити відповідно до вказівок у методичному посібнику.

БЛОК «СТАВЛЕННЯ ДО ІНШИХ»

ТЕМА: «СІМ'Я І ДОВІРА» (1 ЧАСТИНА)

Ключові вправи теми:

■■■ Вправа «Мій ідеальний партнер» (там само, с. 36).

■■■ Вправа «Щасливий шлюб» (там само, с. 37).

Рекомендації до теми:

Усі вправи потрібно проводити відповідно до вказівок у методичному посібнику. Водночас, враховуючи надзвичайну важливість теми для вихованців інтернатів, бажано приділити їй більше часу, ніж зазначено в методичному посібнику. Зважаючи на специфіку життєвого досвіду вихованців, ведучому необхідно бути коректним під час коментарів та обговорення.

ТЕМА: «СІМ'Я І ДОВІРА» (2 ЧАСТИНА)

Ключові вправи теми:

■■■ Вправа «Критерії щасливої сім'ї» (там само, с. 39).

■■■ Вправа «Малюємо сімейне життя» (там само, с. 40).

■ ■ ■ Тест «Готовність до шлюбу» (там само, с. 40).

■ ■ ■ Дискусія «Ризики укладання шлюбу за кордоном» (там само, с. 41).

Рекомендації до теми:

Тему варто розкривати відповідно до вказівок у методичному посібнику.

ТЕМА: «ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ ЯК ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ» (1 частина)

Ключові вправи теми:

■ ■ ■ Групова робота «Шляхи потрапляння громадян України до рук торговців людьми, методи вербування та різновиди форм торгівлі людьми» (там само, с. 50).

■ ■ ■ Інформаційне повідомлення «Нові тенденції в торгівлі людьми» (там само, с. 51).

Рекомендації до теми:

Тема надзвичайно важлива для вихованців інтернатних закладів, тому для її розкриття доцільно виділити більше часу, ніж зазначено в посібнику. Бажано детальніше з обговоренням прикладів зупинитися на шляхах потрапляння громадян України до рук торговців людьми; здійснити аналіз методів вербування, акцентуючи увагу учнів на сучасних тенденціях; обговорити різновиди форм торгівлі людьми.

ТЕМА: «ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ ЯК ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ» (2 частина)

Ключові вправи теми:

■ ■ ■ Групове обговорення «Права, що порушуються в ситуації торгівлі людьми. Законодавство України проти торгівлі людьми та напрями боротьби з цим злочинном» (там само, с. 62).

■ ■ ■ Вправа «Аналіз ситуацій» (там само, с. 63).

■ ■ ■ Інформаційне повідомлення «Працевлаштування за кордоном» (там само, с. 63).

IIII Мозковий штурм «Абетка безпечної поведінки» (там само, с. 64).

Рекомендації до теми:

Після проведення мозкового штурму «Абетка безпечної поведінки» доцільно закріпити надані рекомендації, а саме: розробити та розглянути творчі презентації малих груп щодо висловлених ідей (на аркуші паперу занотувати їх у вигляді коміксів, реклами, віршів тощо).

«Поради з легального працевлаштування» (с. 74) бажано роздрукувати та роздати кожному учневі.

Усі вправи слід проводити відповідно до вказівок у методичному посібнику.

БЛОК «СТАВЛЕННЯ ДО ДІЯЛЬНОСТІ»

ТЕМА: «ПРОТИДІЯ НЕГАТИВНИМ ЯВИЩАМ У СУСПІЛЬСТВІ» (1 частина)

Ключові вправи теми:

IIII Вправа «Залежність» (там само, с. 81).

IIII Вправа «Відповідальність» (там само, с. 81).

Рекомендації до теми:

Під час проведення вправи «Залежність» ведучому бажано бути обережним у визначенні залежності дитини від дорослих (щоб не викликати негативних асоціацій і спогадів). Можливо, краще наводити приклади зі світу тварин.

Усі інші вправи слід проводити відповідно до вказівок у методичному посібнику.

ТЕМА: «ПРОТИДІЯ НЕГАТИВНИМ ЯВИЩАМ У СУСПІЛЬСТВІ» (2 частина)

Ключові вправи теми:

IIII Інформаційне повідомлення «Три принципи відповідальності» (там само, с. 85).

■ ■ ■ Вправа «Досьє» (там само, с. 86).

Рекомендації до теми:

Тему варто розкривати відповідно до вказівок у методичному посібнику.

ТЕМА: «БЕЗПЕЧНЕ ТА КОРИСНЕ ДОЗВІЛЛЯ» (1 ЧАСТИНА)

Ключові вправи теми:

■ ■ ■ Вправа «Вільний час» (там само, с. 89).

■ ■ ■ Вправа «Діяльність у сфері дозвілля» (там само, с. 90).

Рекомендації до теми:

Рекомендації щодо розкриття подібної теми надані в матеріалах для 9-го класу.

ТЕМА: «БЕЗПЕЧНЕ ТА КОРИСНЕ ДОЗВІЛЛЯ» (2 ЧАСТИНА)

Ключова вправа теми:

■ ■ ■ Вправа «Переваги та ризики» (там само, с. 8).

Рекомендації до теми:

Тему варто розкривати відповідно до вказівок у методичному посібнику.

БЛОК «СТАВЛЕННЯ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ»

ТЕМА: «ПОЇЗДКА ЗА КОРДОН: ЗА І ПРОТИ»

Ключові вправи теми:

■ ■ ■ Мозковий штурм «Що необхідно для успішної поїздки» (там само, с. 98).

■ ■ ■ Групова робота «Типові труднощі» (там само, с. 99).

IIII Інформаційне повідомлення «Наслідки торгівлі людьми» (там само, с. 99).

Рекомендації до теми:

Тему варто розкривати відповідно до вказівок у методичному посібнику.

ТЕМА: «МІЖНАРОДНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЩОДО ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ, РІЗНИХ ФОРМ ЕКСПЛУАТАЦІЇ»

Ключова вправа теми:

IIII Групова робота «Міжнародне законодавство щодо протидії торгівлі людьми» (там само, с. 104).

Рекомендації до теми:

Необхідність аналізу складних міжнародних документів може викликати в учасників втрату інтересу до роботи, тому ведучому рекомендовано самому надати цю інформацію тезово, а решту часу присвятити практичному опрацюванню конкретних життєвих ситуацій.

ТЕМА: «МІЖНАРОДНЕ СПІВТОВАРИСТВО У БОРОТЬБІ ПРОТИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ»

Ключові вправи теми:

IIII Групова презентація «Знайомство з міжнародними організаціями» (там само, с. 121).**IIII Інформаційне повідомлення «Організації, які можуть надати допомогу за кордоном у випадку торгівлі людьми»** (там само, с. 132).

Рекомендації до теми:

Інформаційні матеріали «Організації, які можуть надати допомогу за кордоном» (с. 132) та «Посольства і консульські установи в Україні» (с. 134) бажано роздрукувати та роздати кожному учневі.

11 КЛАС

Проведення з вихованцями інтернатних закладів усіх трьох тренінгів можливе як підсумок впровадження Програми, тобто як узагальнення знань і вмінь, набутих учнями на тематичних виховних годинах, інших заходах упродовж 7–10 класів. Проведення тренінгів як самостійної частини Програми не рекомендовано.

ТРЕНІНГ «ОСОБИСТА ГІДНІСТЬ»

Тренінг «Особиста гідність» рекомендовано проводити відповідно до вказівок у методичному посібнику для 11 класу (с. 6–48).

ТРЕНІНГ «БЕЗПЕКА ЖИТТЯ»

Загалом тренінг «Безпека життя» рекомендовано проводити відповідно до вказівок у методичному посібнику для 11 класу (с. 49–101).

Водночас вправу «Квітка» (с. 54) необхідно або вилучити з матеріалів тренінгу, або змінити, а саме: вказувати на пелюстках квітки не членів сім'ї, а інших важливих для дитини людей — друзів, вихователів, можливо, і родичів (за бажанням).

ТРЕНІНГ «ГРОМАДЯНСЬКА ПОЗИЦІЯ»

Загалом тренінг «Громадянська позиція» рекомендовано проводити відповідно до вказівок у методичному посібнику для 11 класу (с. 105–130).

Водночас у праві «Валіза» (с. 116) бажано замінити назву одного з відділень: «від батьків» на «від родичів». Якщо відомо, що в когось з учасників зовсім немає рідних, можна залишити для всієї групи це відділення без назви (кожна дитина напише щось на власний розсуд).

**НУО України, що надають реінтеграційну допомогу постраждалим
від торгівлі людьми**

(станом на 31 березня 2014 р., Міжнародна організація з міграції)

Назва НУО	Місто	Контактні телефони
«Сучасник»	Чернівці	(0372) 58 55 96
«Жіночий інформаційно-координаційний центр»	Дніпропетровськ	(056) 370 25 35; 370 25 50
«Промінь»	Дніпропетровськ	(050) 674 81 28
«Донецька обласна Ліга ділових і професійних жінок»	Донецьк	(062) 334 34 00, 334 20 43; 334 34 43
«Шлях до життя»	Харків	(057) 719 85 30
«Жіноча громада»	Харків	(057) 714 38 50
«Успішна жінка»	Херсон	(0552) 26 35 63; 42 37 65
«Кіровоградська обласна служба з актуальних питань жіноцтва»	Кіровоград	(0522) 22 58 90; 22 65 79; 22 65 06, 22 65 79
Ксена	Хмельницький	(067) 223 41 85
Есперо	Хмельницький	(0382) 61 63 71
«Жінки Донбасу»	Луганськ	(0642) 55 16 99
«Волинські перспективи»	Луцьк	(03322) 555 42
«Велес»	Луцьк	(03322) 555 42
«Сокальська агенція регіонального розвитку»	Сокаль	(067) 335 86 05
«Західноукраїнський центр “Жіночі перспективи”»	Львів	(032) 2 962 962; 295-50-60
«Любисток»	Миколаїв	(0512) 47 82 69
«Віра, Надія, Любов»	Одеса	(0482) 63 33 39; 32 42 24
«Родинний дім»	Полтава	(0532) 53 09 10
Центр підтримки громадських ініціатив «Чайка»	Рівне	(38 0362) 69 00 00; 23 34 57; 23 43 48
«Молодіжний Центр жіночих ініціатив»	Севастополь	(0962) 55 73 90; 55 73 90
«Співдружність»	Сімферополь	(0652) 25 54 11
«Професійна Ліга соціальних працівників Сумщини»	Суми	(38 095) 926 85 04

<i>Назва НУО</i>	<i>Місто</i>	<i>Контактні телефони</i>
«Відродження нації»	Тернопіль	Національна безкоштовна гаряча лінія: 0 800 505 501 або 527 для абонентів Білайн, Київстар, МТС та life:)
«Веста»	Ужгород	(03122) 3 20 91;
«Прогресивні жінки»	Вінниця	(0432) 35 85 60
«Чоловіки проти насильства»	Вінниця	(0432) 59 20 47
«Джерело Надії»	Вінниця	(0432) 53 10 94
«Авенір»	Житомир	(0412) 41 40 38; 36 21 70
«Жіночий інформаційно-консультативний центр»	Житомир	(0412) 40 07 33; 400 731; 400 732
Карітас	Івано-Франківськ	(0342) 77 99 89
«Взаємодія»	Запоріжжя	(061) 270 92 91

ІСТОРИЇ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ¹**Олесь:**

Олесю виповнилося 7 років. Проживав у неблагополучній, багатодітній (четверо дітей) сім'ї. Мати хлопчика в даний час безробітна і хворіє. Батько записаний зі слів. Співмешканець матері часто виїжджав на заробітки, а коли приїжджав, то лише випивав і бив Олесь та його сестер. До того, як мати захворіла, вони зі співмешканцем наймалися на сезонні роботи або допомагали обробляти людські городи. За роботу, яку виконували, з ними найчастіше розраховувались їжею й випивкою. Так батьки почали зловживати алкоголем. Згодом випивали вже постійно, вели аморальний спосіб життя, ображали та били дітей. Вихованням і навчанням батьки не займалися.

У будинку, де мешкала родина (гуртожиток), не було жодних умов для проживання, навчання та виховання дітей. У кімнатах жило по 8–10 осіб, стояв неприємний запах і було брудно. Діти були недоглянутими, постійно голодними. Олесь із сестрами часто спали надворі просто неба, здригаючись від гавкату собак, голосних звуків, а коли ставало холодно, то ховалися в під'їздах багатоповерхівок. Сусіди кілька разів звертались до голови міської ради, викликали міліцію. Мати неодноразово була попереджена про відповідальність за невиконання батьківських обов'язків. Вона обіцяла виправитись, натомість продовжувала разом зі співмешканцем вести аморальний спосіб життя, дітьми не займалася.

Одного разу вони запросили до себе малознайомих людей: чоловіка на ім'я Олег і жінку Олену, з якими познайомилися на місцевому ринку. Коли було закінчилося спиртне, гості сказали, що сходять іще за пляшкою, а дітям куплять солодощі, і запропонували, аби діти йшли з ними й самі собі вибрали хто, що любить. Купивши дітям цукерок, Олег сказав, що зараз діти поїдуть до них у гості, що в них також є малі діти і вони можуть разом гратися. Коли ж діти відмовилися йти з ними і почали проситися до матері, Олег пригрозив їм, сказавши, що, якщо вони з ними не підуть, то їх забере міліція і посадять у тюрму. Спочатку маршруткою, а потім пішки дістались до будинку Олега й Олени. По

¹ Історії осіб, постраждалих від торгівлі людьми, які отримали реінтеграційну допомогу від Представництва Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні. Усі імена та власні назви змінено.

дорозі їм було заборонено будь з ким розмовляти, можна було лише випрошувати гроші. Діти відмовлялися, але їм знову пригрозили, а якщо їх хтось про щось запитуватиме, щоб вони мовчали. Уже на наступний день дітей разом з іншими вигнали на вулицю жебракувати. За дітьми постійно стежили Олена або Олег. Якщо помічали, що вони з кимось говорять довго, то сильно били, залишали без вечері. Олесь із сестричками погано харчувалися, їли те, що їм давали люди, а гроші одразу в них забирав Олег. Батьки Олесья довго були в запої, переходячи від одного п'яного застілля до наступного, про дітей і не згадували. Олег і Олена дітей довго переховували в себе, використовуючи для жебракування.

Мати із співмешканцем, оговтавшись від довготривалого запою, згадали про дітей, почали їх розшукувати. Коли ж знайшли, залишили без уваги, кинули напризволяще, продовжуючи пиячити. Через певний час дівчаток і хлопчика знайшли й вилучили з вулиці працівники кримінальної міліції у справах дітей під час проведення чергового рейду, коли вони жебракували. Діти були брудні, голодні й налякані, а Олесь ще й хворий. Олег і Олена виїхали на заробітки. Олесья і сестер за рішенням місцевої міської ради вилучили із сім'ї й направили в тимчасовий притулок для дітей.

Зараз Олесь із сестричками перебуває в притулку для дітей. Їм там надали першочергову допомогу, зробили санітарну обробку, помили, дали чистий одяг і взуття, нагодували. Під час розмови зі старшою із сестер соціальні працівники дізналися, що Олена сказала їй, ніби та говорила з її мамою, що їхня мати має їй віддати певну суму грошей і вони доти жебракуватимуть, доки не назбирають цю суму, але якщо вони ту суму не назбирають, то вона заявить у міліцію і посадить їх у тюрму.

Олесеві подобається в притулку, додому повертатись не хоче, хоче ходити до школи. Для хлопчика важливо, щоб з ним займалися педагоги і психолог, а також придбати для нього одяг та взуття.

Андрій:

Андрій (17 р. 9 міс) виріс у багатодітній сім'ї. Батько постійної роботи не мав, часто виїжджав на заробітки в сусідні області. Згодом почав випивати, в сім'ї були проблеми, безгрошів'я. Мати займалася сільським господарством і вихованням дітей. Після закінчення 9-го класу Андрій вирішив вступати в ПТУ (на плиточника, муляра-штукатур), але провчившись три місяці, змушений був іти заробляти гроші на підтримку сім'ї.

Якось, повертаючись з другом з роботи, побачив на автобусній зупинці оголошення про роботу в Росії. Наступного дня Андрій зателефонував за вказаним телефоном, домовилися про зустріч із Василем, розпитав усе про роботу, оплату, умови. Як з'ясувалося, в Андрія ще не було паспорта, і він подумав, що не зможе поїхати, та Василь його заспокоїв, що це не проблема, що він посприє у виготовленні паспорта. Паспорт був готовий на наступний день, через 2 години, а ще на наступний день вранці він уже їхав у Росію, разом із 16-ма своїми земляками. Коли сідали в автобус, Василь у всіх забрав паспорти, видав гроші на дорогу, потім після чого передав велику пачку грошей своєму напарникові (згодом стало зрозуміло, що це гроші за кожную людину — по 150 \$).

Коли приїхали, з'ясувалося, що робота буде не та, яку пропонували, і вони будуватимуть міст: робота буде лише в нічну зміну й на висоті понад 30 метрів. Поселили всіх разом у вагончиках без жодних побутових умов, які до того ж обігрівалися одним обігрівачем по черзі, тому було дуже холодно.

Робота в Андрія була надзвичайно важкою, в його обов'язки входило: робота у підвищеному стані на висоті 30 метрів, робота з вібратором для розрівнювання бетону, вага якого близько 70 кг. Після такої роботи боліла спина, тремтіли ноги й руки, від недоїдання паморочилася голова, а через місяць утворилася грижа, яка дуже турбувала хлопця. Коли Андрій хворів, все одно був змушений виходити на роботу, медичної допомоги не надавали. Після місяця роботи зарплатні їм ніхто не видав. Через місяць, коли не було грошей на продукти і Андрій запитав про зарплатню, йому пригрозили, що покарають його і здадуть у міліцію.

Наступного місяця їх перевезли в інше місто також будувати міст. Поселили в підвалі, де одночасно перебувало 53 чоловіки: спали на двоярусних ліжках, належних умов для проживання не було, милися з відра, харчувалися один раз, іноді двічі на добу. Працювали по 11–12 годин на добу. Приміщення, де проживали найманці було під охороною, нікого не випускали за територію, на ро-

боту вивозили лише на нічні зміни. Після третього місяця надважкої, понад-нормової нічної роботи хлопець був знесилений, хворий і зневірений.

Одного дня на будівництво приїхала Федеральна міграційна служба й усіх зібрали на перевірку. На тих, у кого не було відповідних документів, наклали штраф, на власника також. Наступного дня власник пригнав мікроавтобус і сказав, що якщо їм тут не подобається, то можуть їхати геть, видав усі паспорти, і Андрій у чому стояв, у тому й поїхав додому, навіть не забрав своїх речей — залишив усе. Додому приїхав у шортах, майці і капцях.

Після повернення організатора виїзду розшукували, але він перетнув кордон і перебуває в Росії. В даний час порушено кримінальну справу за ст. 149 ч. 2 КК України. Від працівників відділу боротьби зі злочинами, пов'язаними із торгівлею людьми (ВБЗПТЛ) дізнався про роботу реінтеграційної програми для постраждалих від торгівлі людьми, і звернувся по допомогу.

Світлана:

У Світлани було важке дитинство: народилася вона в Росії, батьків не пам'ятає взагалі, виховувалася в будинку дитини, але невдовзі заробітчанин, родом із Х. області оформив опікунство над дівчинкою. Відтоді у Світлани розпочалося «нове» життя в Україні, де проживав чоловік зі своєю дружиною (дітей у них не було). Названий батько Світлани періодично їхав у Росію на заробітки, названа мати була вдома, дівчинка вчилася у школі, але за відсутності батька життя її ставало нестерпним через часті сварки і навіть побиття матір'ю. Згодом Світлана сповістили, що «мати» написала відмову від опікунства, і дівчинка перейшла жити в притулок для неповнолітніх.

Після закінчення 9-ти класів вирішила вступити до одного з навчальних закладів міста, щоб здобути спеціальність. Так провчилася майже один рік, але часто пропускала пари, адже зрозуміла, що музика не для неї. У літній період проживала в гуртожитку навчального закладу, мала тижневий досвід роботи в одній із піцерій міста. Літо збігало, залишилося два тижні до навчання, знайома подруга запропонувала підробити нянею дитини, яка проживала в місті Києві, на період відсутності батьків дитини (від'їзд до моря). Світлана погодилася зустрітися з Тетяною, яка була компетентнішою щодо роботи (надалі виступила співучасницею). Тетяна, гарно «розмалювавши» роботу в Києві, вимагала швидкого рішення від Світлани, після чого та все ж таки погодилася.

Наступного дня вже був від'їзд. У потязі Світлана дізналася про зовсім іншу роботу, якою вона має займатися, після чого дівчина дуже розплакалася, але їй пояснили, що зворотного шляху немає. Тетяна почала втішати, запевняючи, що ця справа дуже прибуткова, та й взагалі «час розпочати доросле життя». Світлана була в розпачі, але втекти не мала як, адже Тетяна скрізь її супроводжувала. У Києві дівчат зустрів чоловік Тетяни, який відвіз їх разом на квартиру, де вже було три дівчини. Певний час дівчата проживали разом з Тетяною та її чоловіком, а з 11 години їх під супроводом відвозили на призначені місця.

Так продовжувалося доти, доки до міста приїхав брат Тетяни, який став наглядачем для дівчат на іншій квартирі. Вікторові (так звали брата) сподобалася Світлана, і він ставився певною мірою поблажливо до неї, але всі дівчата продовжували працювати в тому ж режимі і з постійним телефонним зв'язком з Тетяною. Одного разу в Світлани з'явився клієнт, який запитав, чи подобається їй така робота, після чого дівчина розплакалася і розказала всю історію подорожі. Тоді олександр (так звали клієнта) назвав свій номер мобільного телефону, запропонувавши допомогу у втечі.

Зранку Світлана розповіла про свій намір своїй колезі Олені, яка була в такій само ситуації. Дівчата вирішили тікати разом. Зібравши деякі речі й діждавшись, коли співучасник Віктора заснув, вагаючись набрали номер телефону Олександра. Так дівчата втекли.

Коли Світлана повернулася до міста Х., невпевнено, але погодилася все розказати поліції. Нині дівчина перебуває в реінтеграційному центрі з надією на покарання злочинців.

БОРОТЬБА З ТОРГОВЛЕЮ ДІТЬМИ: УКРАЇНА

Статистичні відомості за станом на 30 червня 2014 р.
(<http://mom.webbuilding.com.ua/ua/protidiya-torgivli-lyudmi>)

Як свідчать наявні дані, Україна є однією з основних європейських країн вивозу жінок та дітей за кордон з метою примусової проституції та інших форм експлуатації. За період з 2000 по червень 2014 р. Міжнародною організацією з міграції була надана допомога **10, 465 особам, що постраждали від торгівлі людьми.**

З 605 неповнолітніх постраждалих 575 є громадянами України та двадцять вісім осіб інших національностей: 22 громадянина Молдови; 4 Російської Федерації, 1 Киргизстану, 1 Нігерії, 1 Афганістану та 1 особа громадянство якої не встановлено.

1. Країни з яких повернулися неповнолітні постраждалі від торгівлі людьми:

Рік Країни призначення	Кількість постраждалих за звітний період												
	2001 - 2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Загалом
В межах України	4	-	2	6	21	19	16	80	49	48	15	-	260
Російська Федерація	18	23	24	28	26	29	29	36	19	14	4	1	251
Туреччина	3	5	8	6	4	1	-	-	-	-	-	-	27
Польща	3	3	3	2	1	6	-	6	1	1	1	-	27
ОАЕ	4	1	-	6	10	-	-	-	-	-	-	-	21
Молдова	-	1	2	-	-	-	1	-	1	-	-	-	5
Ізраїль	2	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	3
Чеська Республіка	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	3
Косово	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Кіпр	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Білорусь	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Італія	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Казахстан	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1

Афганістан	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Гвінея	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	1
ЗАГАЛОМ:	37	34	39	50	62	56	47	123	70	63	23	1	605

2. Типи експлуатації:

Тип експлуатації	Кількість постраждалих за звітний період										
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Загалом
Сексуальна (у тому числі 12 спроб вивозу з метою сексуальної експлуатації у 2006, 11 у 2007, 7 у 2008, 18 у 2009, 16 у 2010, 8 у 2011 та 1 у 2012 році)	28	46	51	43	31	41	19	5	6	-	272
Жebraцтво	7	3	1	4	2	58	19	43	7	-	144
Трудова	4	1	8	9	12	15	12	8	8	1	78
Група високої імовірності потрапляння у трафік	-	-	-	-	-	-	12	2	1	-	15
Змішана	-	-	2	-	2	5	3	1	-	-	13
Порнографія	-	-	-	-	-	3	3	-	-	-	6
Кримінальна діяльність	-	-	-	-	-	1	2	2	-	-	5
Інше	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1

3. Стать неповнолітніх постраждалих:

Стать	Кількість постраждалих за звітний період								
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Загалом
Дівчата	54	44	34	75	37	38	6	1	296
Хлопці	8	12	13	48	33	25	6	-	149

Автори-упорядники:

А. В. Калініна; Ж. В. Петрочко; А. М. Шеламкова

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо впровадження в загальноосвітніх школах-інтернатах
програми виховної роботи з підлітками з питань протидії
торгівлі людьми «ОСОБИСТА ГІДНІСТЬ. БЕЗПЕКА ЖИТТЯ.
ГРОМАДЯНСЬКА ПОЗИЦІЯ»

За загальною редакцією: І. Д. Зверевої, Ж. В. Петрочко, Р. Х. Вайноли

Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум.-друк. арк. 8,25. Обл.-вид. арк. 4,8. Наклад: 500 пр.
Видавництво: ФО-П Буря О.Д.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавництв ДК № 4749

Віддруковано у друкарні ТОВ «ЛАС КО»
Київ, вул. Виборзька, 84
тел.: (044) 288 27 03

Для безкоштовного розповсюдження